

KIRJALLISUUTTA

Helsingin yliopiston tiedekunta- ja laitoskirjastojen historia

Vesa Kautto

vesakautto@kolumbus.fi

Asiasanat: yliopistot, kirjastot, historia

Viittaaminen: Kautto, V. (2022). Helsingin yliopiston tiedekunta- ja laitoskirjastojen historia. *Informaatiotutkimus*, 41(2–3), 163–167. <https://doi.org/10.23978/inf.121649>

Artikkeli on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Professori Kaisa Sinikaran teos *Tiedeyhteisön kumppanina: Laitoskirjastoista Helsingin yliopiston kirjastoksi 1828–2012* (Helsingin yliopiston kirjasto, Helsingin yliopisto 2022, 456 s.) on mittava ja laadukas tutkimus. Ainakin siinä mielessä teos on urauurtava, että Helsingin yliopiston tiedekunta- ja laitoskirjastot eivät ole kiinnostaneet tutkimusta aiemmin juuri lainkaan. Teos on luettavissa avoimesti Helda Open Books -kokoelman kautta (Sinikara 2022a). Kaisa Sinikara kuvaili itse kirjan sisältöä Signumin numerossa 2/2022 (Sinikara 2022b). Yritän luonnehtia seuraavassa teoksen keskeisiä havaintoja ja ansioita.

Tiedeyhteisön kumppanina on vaatinut suuren työn pelkästään lähteiden läpikäymisessä. Alkuaikoina päälähde on ns. rehtorin kertomukset eli Helsingin yliopiston toimintakertomukset, aluksi latinankielisinä, sitten ruotsiksi ja vuodesta 1902 suomenkielisinä. Toinen keskeinen lähde on tiedekuntakokousten pöytäkirjat. Edellä mainittujen lisäksi Sinikara on käyttänyt konsistorin, kanslerinviraston, hallintoviraston, kirjastolaitoksen toimikuntien ja luottamuselinten sekä tiedekunta- ja erillislaitoskirjastojen arkistoja, Kansalliskirjaston ja Helsingin yliopiston kirjaston arkistoja, henkilökohtaista arkistoaan ja paria muuta yksityisarkistoa sekä sähköisiä aineistoja. Lukuksia avainhenkilöitä on haastateltu.

Julkaistujen lähteiden lista on pitkä, samoin tutkimuskirjallisuuden. Tutkimuskirjallisuudessa kiinnittää huomiota se, että melko harva informaatiotutkimuksen edustaja on laatinut lähteiksi otettuja tutkimuksia. Ilkka Mäkinen on ollut kirjoittajana yhdessätoista julkaisussa, Kimmo Tuominen kuudessa. Tieteellisten seurojen julkaisuvaihtoa tutkineen Johanna Liljan gradu mainitaan, mutta ei hänen väitöskirjaansa. Muutama muu on edustettuna joillakin julkaisuilla. Oma kysymyksensä sitten on, kuka määrittellään informaatiotutkimuksen edustajaksi ja missä toimintansa vaiheessa.

Kun Helsingin yliopisto on maan vanhin ja monipuolisin, voi kuvitella, että sen kirjastolaitoksen piiristä olisi löytynyt informaatiotutkimukselle kiinnostavaa tutkittavaa varsinkin viimeaikaisen nopean kehityksen aikana. Toisaalta Tampereen yliopiston opinnäytetietokannan yli 20 tutkimusta yliopistokirjastoista todistaa, että niihinkin suuntautuu harrastusta.

Sinikaran tutkimus kattaa pitkän aikakauden, johon sisältyy Helsingin yliopiston ja yleensä Suomen yliopistolaitoksen laajeneminen, kasvu ja monipuolinen kehittyminen. Käsiteltyyn aikauteen mahtuu ensimmäinen maailmansota, maan itsenäistyminen, sisällissota ja toinen maailmansota, teollistuminen ja vaurastuminen. Tieteellisten kirjastojen toiminnassa nähtiin yksikköjen määrän moninkertaistuminen, kirjastonhoidon ammatillistuminen, tietotekniikan käyttöönotto ja sähköisten julkaisujen synty ja nousu valta-asemaan.

Ilkka Mäkisen toimittama *Suomen yleisten kirjastojen historia* ilmestyi 2009, Suomen tieteellisistä kirjastoista ei vastaavaa yleisesitystä ole saatu aikaiseksi. Jos sellainen aikanaan kirjoitetaan, Sinikaran tutkimus tarjoaa sille oivallista materiaalia.

Paitsi organisaatioiden historiaa Kaisa Sinikara hahmottelee Helsingin yliopiston kirjastoissa toimineiden henkilöiden vaiheita. Kun suomalaisista kirjastonhoitajista ei ole ilmestynyt matrikkeliä vuoden 1980 jälkeen, pienet biografiat antavat arvokasta tietoa. Lyhyt kirjastoammatillinen elämäkerta esitetään esimerkiksi Hilka-Sisko Lammisesta, Matti Liinamaasta, Teddy Oker-Blomista ja Ritva Sievänen-Allenista. Aiheellisesti kiinnitetään huomiota siihen, miten suuri merkitys oli eräiden kirjastonhoitajien Yhdysvalloissa tapahtuneella opiskelulla ja vaikutteiden hankkimisella.

Kaisa Sinikara määrittelee tutkimuskohteeseen Helsingin yliopiston tietoympäristön kehittymisen. Tietoympäristöllä hän tarkoittaa tapoja ja saatavilla olevia välineitä tiedon löytämiseksi, ymmärtämiseksi ja käyttämiseksi. Tietoympäristön luomisessa ja kehittämisessä on yliopiston opettajilla ollut keskeinen rooli, jota kunkin oppiaineen luonne on ohjannut.

Opettajille olivat ulkomaisissa yliopistoissa saadut virikkeet usein sysäyksenä kirjastojen alkuunpanolle ja niiden toimintojen muotoilulle. Motiivina tiedekunta- ja laitoskirjastojen luomiseen oli osaltaan yliopiston Yleisen kirjaston (myöhemmin HYK, sitten Kansalliskirjasto) kotimaiseen kirjallisuuteen ja humanistisille aloille suuntautunut hankintapolitiikka ja rajoitetut aukioloajat. Kun professorit toimivat vuoteen 1991 tiedekunta- ja laitoskirjastojen esimiehinä, heidän panoksensa toimintojen ohjaajina ja kirjastojen tarpeiden välittäjinä hallintoelimille oli tärkeä. Esimerkiksi professori Eino Saari oli Metsäkirjaston esimiehenä 1926–1962 osallistuen aktiivisesti myös Metsätalon vuonna 1939 valmistuneiden kirjastotilojen suunnitteluun. Opettajat vastasivat kirjallisuuden asiantuntevasta valinnasta. Tieteellisten seurojen vaihtoyhteyksien solmimisessa yliopiston opettajilla oli keskeinen osuus. Monilla professoreilla oli laajoja kotikirjastoja, jotka aikanaan siirtyivät laitosten omaisuudeksi.

Tieteen kansainvälisen kehityksen seuraaminen näkyy esimerkiksi siinä, minkä kielistä kirjallisuutta hankittiin. 1800-luvulla saksankielisen kirjallisuuden valta-asema oli selvä. Lääketieteen laitoksilla seurattiin kuitenkin jossain määrin englannin- ja ranskankielistä tutkimusta. Joillakin tieteellisillä seuroilla oli yhteyksiä eri puolille maapalloa. Toisen maailmansodan jälkeen tieteen painopiste siirtyi angloamerikkalaiseen maailmaan, ja kirjallisuuden hankinta alkoi suuntautua sinne. Humanistisen tiedekunnan kirjasto oli oma lukunsa. Esimerkiksi vuonna 2002 kirjastoon luettelointiin 50 000 julkaisua

117 kielellä ja käyttäen kymmentä eri merkkijärjestelmää, muun muassa arabialaisia ja kiinalaisia merkkejä.

Esko Häklin lausuman mukaan Helsingin yliopiston kirjastolaitos on syntynyt eikä tehty. Tämä pitää sikäli paikkansa, että yliopistossa ei ennen viime vuosikymmeniä tehty kokonaissuunnitelmaa kirjastojen tarpeesta ja kehittämisestä. Mutta Kaisa Sinikara osoittaa tutkimuksessaan virheelliseksi sen Rainer Knapaksen näkemyksen, että eri tiedekuntien seminaarikirjastot syntyivät ilman virallisia päätöksiä. Kirjastojen perustamisesta ja rahoituksesta tehtiin esitykset, jotka etenivät virallisena prosessina. Puuhamiehinä olivat useasti nuoret professorit, joilla oli kokemusta eurooppalaisten yliopistojen opetuksesta ja kirjastoista.

Toinen merkittävä löytö koskee kirjastojen perustamisen liittymistä pedagogiseen ajatteluun. Yleisesti on katsottu yliopistojen opetuksen perustuneen viime aikoihin saakka luentoihin ja tentteihin. Mutta Wilhelm von Humboldtin Berliinin yliopistossa 1800-luvun alkupuolella käynnistämä uudistus painotti seminaari- ja laboratoriotyöskentelyä. Seminaariharjoituksissa opiskelija harjaantui tekemään itse tutkimusta. Seminaariopetus edellytti kirjastoja, joilla oli riittävät tilat, kokoelmat ja aukioloajat. Helsingin yliopistossa seminaariopetuksen omaksuminen humanististen ja yhteiskuntatieteellisen alojen koulutuksessa 1880-luvulta alkaen vaati kirjastopalveluja. Samoihin aikoihin laboratoriotyöskentely tuli osaksi luonnontieteellisten alojen koulutusta.

Kronologisen tarkastelun lisäksi Sinikara kuvailee atk-järjestelmien käyttöönottoa, siirtymistä digitaalisiin julkaisuihin, lainauspalvelujen vaihtumista tutkijoiden datapalveluihin sekä kirjastonhoidon muuntumista sivutoimesta päätoimisen tietoasiantuntijan tehtäväksi. Oma katsaus on omistettu kirjastojen tiloille.

Tiedekunta- ja laitospkirjastoissa käytetyistä luokituksista ja asiasanastoista *Tiedeyhteisön kumppanina* ei juurikaan kerro. Se mainitaan, että kun humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen kokoelmat siirrettiin pääkirjastoon Kaisa-taloon, säilytettiin huomattava osa tieteenalojen perinteisistä luokituksista.

Kirjassa on ratkaistu onnistuneesti vanhan Helsingin yliopiston kirjaston (Kansalliskirjaston) ja uuden Helsingin yliopiston kirjaston nimimuotojen erottelu. Sitä ei pohdiskella, voitaisiinko pääkirjaston ulkopuolisista kirjastoista käyttää yhteistä nimitystä. Oulussa yliopiston kirjaston johtosäännössä termi oli ensin *erikoiskirjastot*, sitten *erityiskirjastot*. Sinikara valitsi yhdistelmänimen *tiedekunta- ja laitospkirjastot*.

Helsingin yliopistossa oli vuonna 1974 175 kirjastoyksikköä. Vuonna 2010 Helsingin yliopiston yhteydessä oli 2006 Kansalliskirjastoksi nimetty entinen Helsingin yliopiston kirjasto ja kaikki muut kirjastot sisältävä uusi Helsingin yliopiston kirjasto. Keskustakampuksella toimivan pääkirjaston lisäksi siihen kuuluu kolme muuta kampuskirjastoa Kumpulassa, Meilahdessa ja Viikissä. Kirjastoa johtavat ylikirjastonhoitaja ja johtokunta. Miten tällainen radikaali muutos tapahtui ja mitkä voimat sen saivat aikaan?

Kirjastojen yhdistymiseen vienyt prosessi oli pitkä ja monivaiheinen eikä sujunut ilman ristiriitoja. Kaisa Sinikara oli keskeisenä toimijana mukana tapahtumissa ja osaa tämän takia selittää muutoksen vaiheet selkeästi ja seikkaperäisesti. Muutoksen syyt olivat moninaiset. Talouskriisi 1990-luvun alussa ja tulosjohtaminen pakotti aiempaa rationaalisempaan suunnitteluun. Tiedekunta- ja laitospkirjastojen hallinnollinen hajanaisuus ei tähän sopinut. Yliopiston vilkas rakennustoiminta vuosituhaten vaihteen molemmin puolin keskitti toiminnot neljälle kampukselle. Kirjastojen yhteinen atk-järjestelmä yhdisti ja yhtenäisti. Julkaisujen muuttuminen digitaalisiksi aiheutti, että opettajat saattoivat päästä niihin käsiksi tietokoneiltaan, julkaisujen ei tarvinnut olla laitoksen tiloissa. Tämä edisti ratkaisevasti lähikirjastoista luopumista.

Kirjastojen yhdistyminen vaati runsaasti työtä, työryhmiä, selvityksiä ja mietintöjä, kirjastoväen ponnistelua ja ulkomaisten asiantuntijoiden kuulemista. Tapahtunut organisatorinen muutos oli suuri, mutta kirjastojen perustehtävä tutkimuksen ja oppimisen kumppanina pysyi ennallaan.

Lähteet

- Sinikara, K. (2022a). *Tiedeyhteisön kumppanina : laitospkirjastoista Helsingin yliopiston kirjastoksi 1828–2012*. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsingin yliopisto. <https://doi.org/10.31885/9789515150462>
- Sinikara, K. (2022b). Kirjasto tiedeyhteisön kumppanina. *Signum*, 54(2), 12–20. <https://doi.org/10.25033/sig.119831>